

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
(м. Одеса) ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

УДК 371.21

МАЛІНОВСЬКА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

**МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ ІДЕЙ
С.Ф. РУСОВОЇ У НАВЧАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ
ПЕРЕКАЗУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ**

13.00.02 — теорія та методика навчання
(українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса — 1997

00751383 (R)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті (м. Одеса) ім. К.Д. Ушинського, Міністерство освіти України.

Науковий керівник —

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України **Богущ Алла Михайлівна**, Південноукраїнський державний педагогічний університет (м.Одеса) ім. К.Д.Ушинського, завідувачка кафедри теорії та методики дошкільного виховання.

Офіційні опоненти —

доктор педагогічних наук, професор **Пентилюк Марія Іванівна**, Херсонський державний педагогічний інститут, завідувачка кафедри українського мовознавства;
кандидат педагогічних наук **Луценко Ірина Олексіївна**, старший викладач кафедри дошкільної педагогіки Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Провідна установа — Інститут педагогіки АПН України, лабораторія навчання і виховання молодших школярів, м. Київ. Міністерство освіти України.

Захист відбудеться "23" грудня 1997 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті (м. Одеса) ім. К.Д. Ушинського за адресою: 270020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету (м.Одеса) ім. К.Д. Ушинського.

Автореферат розісланий "21" листопада 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.А. Кавалерова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження визначається концептуальними положеннями розбудови національної системи дошкільного виховання, зокрема мовної освіти найменших громадян України, їх мовленнєвого розвитку, «вихованням у дітей свідомого ставлення до мовних традицій, до мови як національної культурної цінності»¹, формуванням особистості та її соціалізації в контексті рідної культури, материнської мови як «емоційного природного середовища дитини, що відповідає її етнопсихології»². Успішному розв'язанню цих завдань сприятиме оптимальне поєднання в педагогічному процесі дошкільного закладу «класичної педагогічної спадщини і сучасних досягнень наукової думки»³. Таким класичним золотим фондом дошкільної галузі вітчизняної лінгводидактики є педагогічна концепція навчання дітей рідної мови в українському дитячому садку С.Ф.Русової.

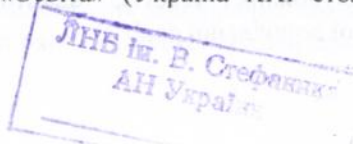
Полум'яна патріотка України, організатор першого в Україні національного дитячого садка, автор концепцій національної системи освіти, національної школи та національного дошкільного виховання Софія Федорівна Русова розробила фундаментальні теоретико-методологічні проблеми мовної освіти дітей дошкільного віку: співвідношення біологічного й соціального в мовленнєвому розвитку дитини; мету, зміст, завдання, засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей рідної мови в українському дитячому садку; визначила місце українського фольклору, народних традицій, свят, кращих художніх творів українських письменників у мовленнєвому розвитку дітей. Її ідеї співзвучні з провідними принципами реформування освіти в Україні та провідними положеннями державної політики мовної освіти громадян України.

Вивчення науково-педагогічної спадщини С.Ф.Русової було започатковано в Україні тільки в 90-х роках ХХ століття (Г.Дацюк, Н.Калениченко, Н.Копиленко, О.Проскура). Впродовж 1991-1997 років

¹Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови. — Освіта — 24 вересня — 1 жовтня 1997р. — с.4.

²Концепція дошкільного виховання в Україні. — К.: Освіта, 1993. — с.3.

³Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) — Освіта — №44 - 46 — 1993 — с.2.

на сторінках українських часописів періодично публікувалися статті, що висвітлювали педагогічні погляди вченої (А.Богуш, С.Балтівець, В.Вербицький, В.Герман, О.Губко, Г.Дацюк, Н.Дичек, І.Зайченко, М.Зваричевська, О.Замлинов, Н.Калениченко, В.Качкан, В.Карпишина, Г.Королькова, Л.Костадінова, О.Лахтадир, М.Мельничук, Н.Навальна, З.Нагачевська, С.Новоселова, І.Пінчук, О.Проскура, О.Сухомлинська, Т.Садова, Є.Сявавко, Н.Гацька, Д.Чередниченко та ін.).

В дисертаційних дослідженнях з педагогіки, що були виконані за останні 5 років, молоді дослідники посилаються на педагогічні ідеї С.Ф.Русової (О.Аматьєва, О.Барабаш, Л.Плетеницька, Л.Редькіна, Н.Рогальська та ін.), аналізують окремі аспекти педагогічної концепції вченої (І.Пінчук, Т.Садова та ін.). Натомість ґрунтовного аналізу мовної концепції С.Ф.Русової з огляду на її цілісність і співзвучність ідеям національного дошкільного виховання сьогодення України не було зроблено. Це і обумовило вибір теми дисертаційного дослідження «Методика використання лінгводидактичних ідей С.Ф.Русової у навчанні дошкільників переказу художніх текстів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема входить до тематичного плану Південноукраїнського державного педагогічного університету (м.Одеса) ім.К.Д.Ушинського («Методика навчання дітей української мови в дошкільному закладі» №0197 V 668552).

Об'єкт дослідження — лінгводидактична спадщина С.Ф.Русової.

Предмет дослідження — процес актуалізації та реалізації лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової у навчанні дітей старшого дошкільного віку переказу художніх текстів.

Мета дослідження — науково обґрунтувати шляхи і форми ефективного використання лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової та її авторської методики щодо навчання дітей переказувати художні тексти.

Гіпотеза дослідження: актуалізація та реалізація лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової в сучасній педагогічній практиці дошкільного виховання може бути ефективною за умов: широкої популяризації концепції мовної освіти та мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку; ґрунтовного вивчення методичного доробку вченої щодо навчання дошкільників рідної мови; впровадження в сучасну практику методичних прийомів С.Русової з розвитку зв'язного мовлення та навчання дітей переказу художніх текстів, адаптованих до сьогоденних вимог національної дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Вивчити лінгводидактичні погляди С.Ф.Русової, сутність її авторської концепції мовної освіти і мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

2. Визначити місце методичної спадщини вченої в сучасній дошкільній практиці.

3. Здійснити порівняльне дослідження навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх текстів за різними методиками.

4. Виявити рівні розвитку зв'язного мовлення дітей в процесі переказування художніх текстів.

5. Обґрунтувати найбільш ефективні шляхи і форми впровадження лінгводидактичних ідей вченої в сучасну педагогічну практику.

Методологічними засадами дослідження виступили положення щодо пріоритетної ролі рідної мови в духовному та інтелектуальному розвитку особистості; української мови як об'єднуючого фактору українського народу та навчання нею як засіб високої етики міжнародних стосунків у державі; взаємозв'язок історії, мови, традицій як джерело самобутньої культури кожної нації.

Методи дослідження — хронологічний: аналіз лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової в певній часовій послідовності та результатів дослідження її наукових доробок на сучасному етапі; емпіричні: анкетування, бесіди, спостереження, аналіз програмно-методичних матеріалів дошкільних закладів; зіставно-педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Джерела дослідження: першоджерела педагогічних та наукових праць С.Ф.Русової, оглядові та критичні статті, державні документи, програми, методичні розробки, навчальні посібники, плани навчально-виховної роботи, науково-педагогічні збірки, дисертації, автореферати, які висвітлюють педагогічну спадщину С.Ф.Русової.

Дослідження проводилося в три етапи.

На першому етапі (1994-1995 роки) вивчалася педагогічна спадщина С.Ф.Русової, визначалися і конкретизувалися об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання і методи дослідження.

На другому етапі (1995-1996 роки) аналізувалися чинні варіантні програми сучасних дошкільних закладів, плани навчально-виховної роботи, проводилося анкетування вихователів дошкільних закладів.

Третій (1996-1997 роки) етап охоплював експериментальну роботу,

спрямовану на вивчення та порівняльний аналіз рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання їх переказування художніх текстів за різними методиками; на цьому етапі здійснювалося формулювання висновків, методичних рекомендацій.

Наукова новизна дослідження: вперше науково проаналізована лінгводидактична спадщина фундатора національної системи дошкільного виховання С.Ф.Русової відповідно до сьогоденних умов; накреслено шляхи актуалізації й реалізації наукового доробку вченої з мовної освіти і розвитку мовлення дітей дошкільного віку в сучасному дошкільному закладі; здійснено порівняльно-педагогічне дослідження щодо рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей в процесі навчання їх переказування художніх текстів за різними методиками; визначено педагогічні умови ефективного впровадження лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової в дошкільну практику.

Теоретична значущість дослідження полягає в систематизації лінгводидактичних поглядів С.Ф.Русової, науковому обґрунтуванні авторської (С.Русової) концепції мовної освіти й мовленнєвого розвитку дітей; критичному переосмисленні й узгодженості окремих методичних положень С.Русової відповідно до державної політики України в галузі мовної освіти; визначенні педагогічних умов актуалізації педагогічної спадщини вченої; виявленні рівнів та закономірних тенденцій розвитку зв'язного мовлення дітей методом переказування художніх текстів.

Практична значущість дослідження полягає у визначенні шляхів ефективного впровадження та актуалізації методичної спадщини С.Русової в практику сучасного дошкільного закладу; в розробці методичних рекомендацій для вихователів дошкільних закладів щодо структури й методики організації та проведення заняття з навчання дітей переказування художніх текстів у руслі педагогічних ідей С.Русової, що дають можливість максимально активізувати мовлення дітей. Визначено місце і роль лінгводидактичної спадщини вченої в системі дошкільного виховання сьогодення.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання курсу методики розвитку мовлення дітей в педагогічних вузах дошкільного профілю, в інститутах післядипломної освіти дошкільних працівників, при розробці програм і методичних посібників з розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Особистий внесок автора в розробку досліджуваної проблеми

полягає в здійсненні порівняльного педагогічного дослідження щодо виявлення рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей в процесі навчання їх переказування художніх текстів за різними методиками: авторською (С.Русової) та нині чинними в дошкільних закладах; визначенні педагогічних умов та шляхів актуалізації й реалізації методичної спадщини вченої в сучасну практику дошкільного виховання.

Достовірність наукових положень та результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його вихідних теоретичних положень, ретроспективним аналізом педагогічної спадщини С.Русової, конкретних її явищ та фактів, опорою на принципи об'єктивності, історизму, взаємозв'язку історії з сучасністю, використанням документальних даних; значним об'ємом лінгводидактичного матеріалу; репрезентативністю вибірки, результатами обробки якісних та кількісних експериментальних даних.

На захист вносятся:

1. Актуалізація й впровадження лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової: методологічні концептуальні положення мовної освіти й мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку; засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей рідної мови в українському дитячому садку.

2. Методика розвитку зв'язного мовлення та навчання дітей переказування художніх текстів у руслі ідей С.Ф.Русової.

3. Педагогічні умови ефективного впровадження методичної системи С.Ф.Русової з навчання дітей рідної мови в практику сучасного дошкільного закладу.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-методичних та аспірантських семінарах Південноукраїнського державного педагогічного університету (м.Одеса) ім.К.Д.Ушинського впродовж 1994-1997 років; використовувалися в процесі читання лекцій студентам та слухачам інституту післядипломної освіти; у виступах на Міжнародних (Одеса — 1996; Тернопіль — 1996; Івано-Франківськ — 1996, 1997; Рівне — 1997), Всеукраїнських (Рівне — 1995, 1996; Умань — 1996; Одеса — 1996; Чернігів — 1996) науково-практичних конференціях; викладено в 16 публікаціях автора.

Апробація і впровадження навчання дітей переказування за методикою С.Русової здійснювалися в дошкільних закладах № 30 м.Рівне (довідка про впровадження № 42 від 17 вересня 1997 року); № 106

м.Одеса (довідка про впровадження № 29/к від 26 вересня 1997 року).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, коротких висновків до підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел (179 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації - 159 сторінок (143 с. — основна частина). У роботі наведено 12 таблиць, 2 схеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «Вступі» обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, мету, гіпотезу та завдання дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі «Теоретичні засади лінгводидактичних поглядів С.Ф.Русової» подано науковий аналіз проблеми співвідношення біологічного й соціального в мовленнєвому розвитку особистості як методологічної позиції С.Ф.Русової, визначено місце рідної мови в концепції національного виховання автора, науково обґрунтовано лінгводидактичний аспект педагогічної спадщини С.Ф.Русової.

Педагогічна спадщина С.Ф.Русової містить чимало цікавих і водночас суперечливих думок щодо місця і ролі соціального і біологічного факторів як у загальному, так і мовленнєвому розвитку дитини. Лейтмотивом педагогічних роздумів С.Русової є твердження про те, що дитина формується під впливом подвійної спадщини (расової і родинної), природних (вроджених) індивідуальних рис та свого фізичного і соціального оточення. Висвітлення проблеми співвідношення біологічного й соціального не було для С.Русової самоціллю. Її, як ученого й педагога-практика, цікавили педагогічні засоби, форми, методи і прийоми роботи з дітьми, спрямовані на ефективний розвиток природних задатків і здібностей дитини. Саме тому вона радила педагогам організовувати виховання таким чином, щоб воно своїми засобами та системою відповідало індивідуальності кожної дитини; йшло в напрямку якомога ближчому до шляху виховання «всієї людськості» протягом її довгого культурного розвитку і якнайкраще використовувало як філогенетичну, так і онтогенетичну спадщину. С.Русова не є побічним фаталістом природженого, вона намагається науково пояснити складні взаємовідносини між природним і набутиим. Досить докладно з фаховою обізнаністю в її роботах дається характеристика біологічного

грунту, вродженого матеріального субстрату для опанування мови дитиною. Автор визначає сутність інстинкту, як основного теоретичного кредо своїх наукових сентенцій; вони (інстинкти), за словами вченої, керують діяльністю дітей.

Підґрунтям для розвитку мовлення, за С.Русовою, виступають інстинкти приймання (відчуття, сприймання) і цікавості. Надалі вступає в дію «інстинкт переймання» (наслідування), який сприяє засвоєнню кожною дитиною історично-культурного досвіду попередніх поколінь; розвитку мислення, мовлення, талантів, здібностей; вихованню навичок культури й етики спілкування.

Серед соціальних інстинктів С.Русова надає пріоритет інстинкту мови та драматичному, що стимулює дітей до театральні-ігрової діяльності, активізує їхнє мовлення. Автор стверджує, що дитина - біосоціальна істота, а дошкільний вік є найбільш сензитивним у мовленнєвому та інтелектуальному розвитку. Якщо педагог хоче досягти успіхів у навчанні мови, вважає автор, потрібно насамперед добре вивчити її вроджені, спадкові якості, нахили до мовленнєвих здібностей, а вже потім організувати «соціальні впливи», тобто навчання.

Методологічним кредом педагогічних поглядів С.Русової була вимога націоналізації процесу виховання і навчання, оскільки з її погляду, кожна дитина належить до певного народу, нації, характеризується певними соціально-етнографічними ознаками і психічними рисами. Якщо в країні правильно організувати національне виховання, зауважувала вона, то це дозволить глибоко проникнути в духовні скарбниці свого народу, його національну культуру, а через них і до національно-культурних здобутків інших народів.

С.Русова є фундатором національного виховання, національної школи, національного дошкільного закладу. Аналіз теоретичних та методологічних положень цих концепцій дозволив вивчити ставлення вченої до рідної мови, визначити її місце і роль у системі національного виховання. За С.Русовою, альтернативи українському національному вихованню немає, бо тільки воно формує національно свідомих українців, забезпечує українському народові, нації націоналізацію і гуманізацію освіти, осягнення через рідну мову й національну культуру «вселюдських здобутків світової цивілізації».

Центральне місце в авторській концепції нової української школи та українського дитячого садка займає вимога С.Русової щодо навчання й

виховання дітей рідною мовою. Вона була глибоко переконана, що рідна мова в усіх дитячих садках та школах України повинна посісти чільне місце. За словами С.Русової, в українському дитячому садку все мусить бути рідним, має лунати рідне материнське слово, українська народна пісня, твори усної народної творчості, вірші, оповідання українських письменників тощо. Національний дитячий садок, за її виразом, мусить бути «лабораторією з розвитку національної свідомості, приналежності до української нації та української мови» (С.Русова).

С.Русову, по праву, можна назвати засновником методики розвитку мовлення й навчання дітей української мови в Україні. Вона визначила й описала засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей рідної мови в українському дитячому садку. (див. рис.).

Найважливішими засобами розвитку мовлення дітей, з погляду автора, виступають довкілля, мистецтво, художня література, національні свята, український фольклор, грамота, драматизація художніх творів.

Серед методів навчання дітей рідної мови педагог рекомендує використовувати: спостереження, екскурсії, розглядання картин та бесіди за їх змістом, розповідання за малюнками, читання оповідань, заучування віршів, розповідання дітей, переказ художніх творів, бесіди, ігри-драматизації, розповідання казок, вправи та ігри.

Провідними прийомами розвитку мовлення дітей в спадщині С.Русової є переймання (наслідування), взірць мовлення дорослих, запитання, зіставлення. Обов'язковою формою навчання в дитячому садку, за С.Русовою, мають бути «предметові» та «річкові лекції» (термінологія С.Русової), що в сучасному розумінні означає «заняття». На основі ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду та наукових праць відомих учених різних країн у галузі становлення і розвитку мовлення дітей автор визначає шляхи розвитку мовлення дітей. Серед них: виховання звукової культури мовлення; розвиток поетичного мовлення шляхом вивчення віршів; розвиток розмовного та зв'язного мовлення; читання художніх творів та їх переказування. До всіх цих напрямків розвитку мовлення С.Русова розробила свої авторські методики.

У другому розділі роботи «Використання спадщини С.Ф.Русової в навчанні дітей старшого дошкільного віку переказу художніх текстів» аналізується стан використання лінгводидактичної спадщини С.Русової в теорії і практиці роботи сучасних дошкільних закладів, висвітлюються результати експериментальної роботи щодо навчання дітей переказувати

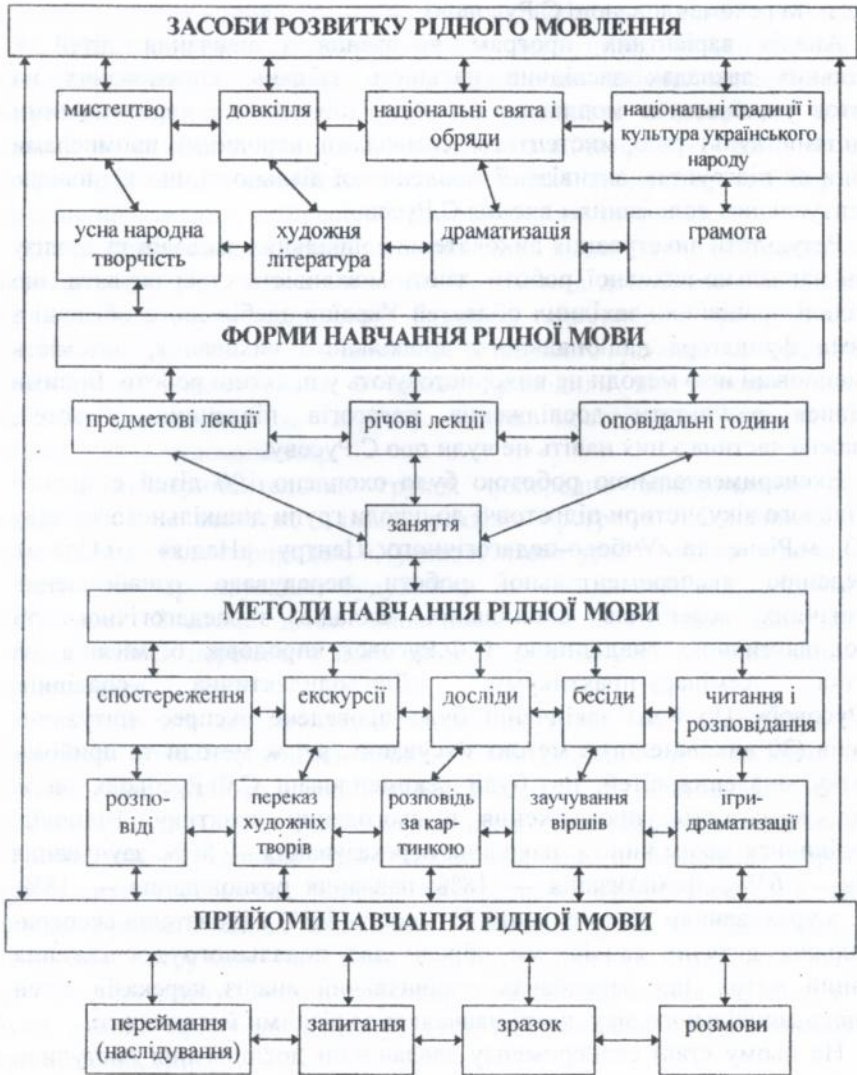

Рис. Концепція розвитку мовлення дітей С.Ф.Русової

художні тексти за різними методиками: нині чинною в дошкільних закладах та рекомендованою С.Русовою.

Аналіз варіантних програм виховання і навчання дітей в дошкільних закладах засвідчив наявність завдань, спрямованих на розвиток українського мовлення, ознайомлення дітей з національними традиціями, культурою, мистецтвом, символами, народними промислами України як підґрунтям активізації мовленнєвої діяльності, що відповідає концептуальним положенням вчення С.Русової.

Результати анкетування вихователів дошкільних закладів та аналізу планів навчально-виховної роботи дають можливість стверджувати, що дошкільні працівники західних областей України здебільшого обізнані з працями фундатора національного дошкільного виховання, натомість рекомендовані нею методи не використовують у практиці роботи. Іншими виявилися результати дослідження педагогів південних областей, переважна частина з них навіть не чули про С.Русову.

Експериментальною роботою було охоплено 100 дітей старшого дошкільного віку, чотири підготовчі до школи групи дошкільного закладу № 23 м.Рівне та Учбово-педагогічного Центру «Надія» (м.Одеса). Проведенню експериментальної роботи передувало ознайомлення педагогічних колективів дошкільних закладів з педагогічною та лінгводидактичною спадщиною С.Ф.Русової впродовж 6 місяців на заняттях семінару-практикуму «Лінгводидактична спадщина С.Ф.Русової». По його закінченні було проведене експрес-опитування слухачів (30 вихователів) з метою з'ясування, які ж методи та прийоми розвитку мовлення дітей, що були рекомендовані С.Ф.Русовою, на їх погляд, вимагають упровадження в сьогоденну практику. Відповіді розподілилися таким чином: навчання переказування — 86%; заучування віршів — 64%; драматизація — 18%; навчання розповідання — 18%. Отже, з урахуванням рекомендацій більшості (86%) вихователів експериментальних дитячих садків, ми обрали для подальшого дослідження зіставний метод, що передбачав порівняльний аналіз переказів дітей старшого дошкільного віку, котрі навчалися за різними методиками.

На цьому етапі експерименту завданнями дослідження виступили з'ясування: рівня розвитку мовлення дітей в розповідях-переказах незнайомих художніх текстів; характеру мовленнєвої активності дітей на заняттях; коефіцієнта відтворення тексту. Задля реалізації означених завдань було дібрано 6 оповідань різної складності: сюжети, що описані в

розповідній формі; сюжети-діалоги з різною кількістю речень та слів. Кількість речень коливалася від 8 до 26, а кількість слів від 37 до 131.

Показниками відтворення тексту виступили: кількість слів та кількість речень у переказах дітей. Критеріями якісної характеристики мовлення переказів було обрано: самостійність відтворення тексту; наявність (чи відсутність) пауз; наявність слів (чи фраз) — заміників та привнесених слів; наявність (чи відсутність) пропусків; вид переказу (дослівний, стислий, вибірковий, стимульований, творчий).

В контрольних групах навчання дітей переказування проводилося за методикою, що склалася в сучасній практиці дошкільного виховання: дітям пропонувався незнайомий художній твір (вперше прослуханий на занятті), оповідання читали двічі, після першого читання уточнювали й пояснювали окремі слова й фрази, проводили відтворюючу бесіду, давалася настанова на переказ. Після повторного читання діти переказували художній твір.

В експериментальних групах попереднє ознайомлення дітей відбувалося на заняттях з інших розділів програми («Ознайомлення з довкіллям», «Рідна природа», «Художня література»). Мовленнєве заняття з навчання переказування будувалося за методикою, рекомендованою С.Русовою. Знайоме дітям оповідання читалося лише один раз і пропонувалося переказати його зміст. Бесіда за змістом оповідання не проводилася.

Результати аналізу переказів одних і тих же текстів художніх оповідань дітей експериментальних і контрольних груп засвідчили їх суттєву відмінність за всіма показниками. Діти експериментальних груп не відчували труднощів у переказуванні текстів, вони не тільки правильно за сюжетом передавали зміст оповідань, але й виявляли творчість, привносили свої слова, переконструювали фрази і речення, вдало використовували слова-замінники. Розповіді були послідовними, без пропусків і втручання педагогів, без пауз. Перекази дітей контрольних груп носили стимульований характер, супроводжувалися паузами, в них були наявні пропуски сюжету, діти не вживали слів-замінників та привнесених слів.

Кількість речень і слів у текстах переказів дітей експериментальних груп за всіма творами була значно більшою, ніж у дітей контрольних груп. Вона коливалася від 9 речень до 33 — в експериментальних і від 4 до 12 речень у контрольних групах. Кількість слів у переказах експери-

ментальних груп становила від 30 до 150, в контрольних — від 19 до 70 слів. Коефіцієнт відтворення художніх текстів у дітей експериментальних груп дорівнював 90-100%, у дітей контрольних груп він становив 46-52%.

На основі аналізу експериментального матеріалу ми виділили чотири рівні розвитку зв'язного мовлення дітей в процесі переказування художніх творів. Охарактеризуємо їх.

Високий рівень. Мовлення дітей цього рівня зв'язне (монологічне, діалогічне з прямою мовою); переказ — самостійний, повний, творчий. В процесі переказу відсутні паузи, пропуски текстів. Діти використовують вдалі слова-замінники, синоніми та образні вирази, порівняння. Кількість речень і слів перевищує їх кількість за текстом (у середньому на 3-4 речення, 20-30 слів). Коефіцієнт відтворення тексту — 100%.

Достатній рівень. Мовлення дітей зв'язне, переказ відповідає формі викладу оповідання (монологічне, діалогічне). Вид переказу — самостійний, повний, творчий; відсутні паузи, пропуски текстів; наявні слова-замінники та привнесені слова. Кількість привнесених речень 1-2, слів 8-18, коефіцієнт відтворення тексту — 90-92%.

Середній рівень. Мовлення дітей зв'язне, водночас наявні паузи і пропуски текстів. Відсутні слова-замінники та привнесені слова. Переказ стимульований, стислий, вибірковий. Кількість речень на 1-2 менше ніж у тексті, слів менше на 10-15. Коефіцієнт відтворення дорівнює 56-79%.

Низький рівень. Мовлення дітей незв'язне, уривчасте. Переказ поверховий, діти відповідають на запитання одним словом чи фразою, після кожної фрази припускають паузи, наявні пропуски тексту. Кількість речень і слів у переказах дітей на 46-50% менше, ніж в оригіналі. Коефіцієнт відтворення 46-50% (див. табл.).

Таблиця

Рівні розвитку зв'язного мовлення в переказах дітей

Група	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	64%	36%	-	-
КГ	-	6%	30%	64%

Таблиця засвідчує, що переважна більшість дітей (64%), котрих учили переказувати знайомі художні тексти за методикою С.Русової, знаходилася на високому рівні розвитку зв'язного мовлення і відтворення

текстів. Перекази цих дітей були не тільки повними, а й носили творчий характер. Інша частина дітей (36%) перебувала на достатньому рівні з коефіцієнтом відтворення до 90-92%, їх перекази носили самостійний та творчий характер. Інша картина спостерігалася в контрольних групах, де діти переказували художні тексти, що вперше прослухали на занятті. В цих групах високий рівень розвитку зв'язного мовлення був відсутній. Тільки 6% дітей перебували на достатньому і 30% — на середньому рівнях. Більшості дітей контрольних груп (64%) був властивий низький рівень. Діти лише відповідали на запитання вихователя за змістом художнього твору, натомість самостійно переказати його не змогли.

Отже, порівняльний аналіз експериментальних даних навчання дітей старшого дошкільного віку переказу художніх текстів за двома різними методиками засвідчив перевагу методичних рекомендацій С.Ф.Русової.

У **висновках** узагальнюються результати роботи, підводяться підсумки дослідження, основні з них такі:

1. Результати ґрунтовного аналізу лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової дали підставу вважати її фундатором вітчизняної (української) методики розвитку мовлення та ознайомлення дітей з довкіллям. Учена вперше в Україні розробила методичні засади навчання дітей рідної мови в українському дитячому садку, які обіймають всі сторони мовленнєвого розвитку дітей. Дослідження довело співзвучність її концептуальних положень сьогоденній державній політиці в галузі мовної освіти громадян України та національній системі дошкільного виховання.

2. Здійснений в дослідженні ретроспективний аналіз педагогічної та лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової дозволив визначити і сформулювати концептуальні положення мовленнєвого розвитку та мовної освіти дітей. Серед них: методологічні засади мовленнєвого розвитку дітей, дитина — біосоціальна істота; місце і значення української мови в навчально-виховному процесі національного дитячого садка; засоби, форми, зміст, методи і прийоми навчання дітей рідної мови; місце рідної мови серед інших мов.

Провідною формою навчання рідної мови виступають заняття, за С.Русовою, «предметові» та «річові лекції», «оповідальні години». Провідними методами розвитку мови є спостереження, екскурсії, досліді, бесіди, читання і розповідання, складання дітьми розповідей,

розповідання за картинами, перекази, заучування віршів, ігри-драматизації.

3. Результати анкетування вихователів дошкільних закладів та аналізу планів навчально-виховної роботи з дітьми засвідчили, що педагоги західних областей переважно обізнані з працями С.Русової, натомість рекомендовані нею методи не використовують у практиці роботи. Дошкільні працівники південного регіону здебільшого не знайомі з працями С.Русової.

4. Проведенню експериментальної роботи передувало навчання вихователів у семінарі-практикумі з вивчення лінгводидактичної спадщини С.Ф.Русової. В процесі експериментального дослідження здійснювався порівняльний аналіз рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання їх переказування художніх текстів за різними методиками, нині чинними та розробленою С.Русовою.

Показниками відтворення тексту виступили: кількість слів та кількість речень у переказах дітей. Критеріями якісної характеристики мовлення було обрано самостійність відтворення тексту; наявність (чи відсутність) пауз; наявність слів (чи фраз) - заміників та привнесених слів; наявність (чи відсутність) пропусків; вид переказу (дослівний, стислий, вибірковий, стимульований, творчий).

5. Результати аналізу переказів одних і тих же текстів художніх оповідань дітей експериментальних і контрольних груп засвідчили їх суттєву відмінність за всіма показниками. Переважна більшість дітей (64%) експериментальних груп знаходилися на високому рівні розвитку зв'язного мовлення з коефіцієнтом відтворення тексту 100%, решта (36%) — на достатньому, з коефіцієнтом відтворення 90-92%, тоді як більшість дітей контрольних груп (64%) перебували на низькому рівні, з коефіцієнтом відтворення 46-50%.

6. Результати дослідження дозволили виявити деякі закономірні тенденції в розвитку зв'язного мовлення дітей: якість переказів залежить від обізнаності дітей із змістом художнього тексту; знайомий сюжет підвищує зв'язність мовлення та коефіцієнт його відтворення; вид і характер переказів обумовлюються формою викладу змісту художнього твору: розповідні тексти стимулюють творчий переказ, діалогічні — дослівне відтворення.

7. В ході дослідження було визначено педагогічні умови

сьогоденних вимог національної дошкільної освіти.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачасмо в експериментальному вивченні й апробації методики розвитку мовлення дітей в театральній-ігровій діяльності за системою С.Ф.Русової.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора.

1. Маліновська Н.В. Етнолінгводидактичні засади розвитку мовлення дітей дошкільного віку в концепції С.Русової // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України.— 1997.— №1.— С.88-92.

2. Маліновська Н.В. Питання розвитку мови в педагогічній системі С.Русової.— Проблеми шкільної педагогіки і психології навчання і виховання у творчій спадщині С.Ф.Русової.— Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 140-річчю С.Ф.Русової. Кн. 3.— Чернігів, 1996.— С.44-50.

3. Маліновська Н.В. Березина української національної школи / До 140-річчя з дня народження Софії Русової // Нова педагогічна думка.— Рівне, 1996.— №1.— С.56-58.

4. Маліновська Н.В. Софія Русова і сучасна педагогіка. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 1997.— №2.— 0,5 др. арк.

5. Маліновська Н.В. Розвиток українського мовлення дітей у системі національного виховання С.Ф.Русової.— Актуальні проблеми дошкільного виховання / Міжвузівський збірник наукових праць.— Рівне, 1997.— С.22-26.

6. Маліновська Н.В., Богуш А.М. С.Ф.Русова: Витоки національної науки і сучасність // Наша школа.— Одеса, 1995.— №2.— С.6-7.

7. Маліновська Н.В. Національний компонент виховання в педагогічній спадщині С.Русової.— Зб.: Українське народознавство і проблеми виховання учнів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.— В 2-х ч.— Івано-Франківськ, 1995.— ч.ІІ.— С.62-65.

8. Маліновська Н.В. Рідна мова в педагогічній спадщині С.Русової.— Зб.: Сучасна початкова школа: Проблеми, пошуки, знахідки.— Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.— В 2-х ч.— Тернопіль, 1996.— ч.І.— С.19-20.

9. Маліновська Н.В. Народні традиції в педагогічній спадщині С.Русової.— Зб.: Традиції виховання у світовій народній педагогіці:

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.— В 2-х ч.— Київ-Рівне, 1995.— ч.ІІ.— С.16-17.

10. Маліновська Н.В. Ідеї С.Русової про навчання дітей рідної мови.— Зб.: Українське дошкілля: проблеми, пошуки, творчі знахідки.— Матеріали доповідей міжвузівської науково-практичної конференції.— Умань, 1996.— С.87-88.

11. Маліновська Н.В., Богуш А.М. С.Русова: Витоки українського дошкілля і сучасність.— Зб.: Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє.— Матеріали доповідей міжнародної наукової конференції.— Одеса, 1995.— С.73-74.

12. Маліновська Н.В., Богуш А.М. С.Русова: концепція мовного розвитку дітей в національному дошкільному закладі.— Зб.: Українське дошкілля: проблеми, пошуки, творчі знахідки.— Матеріали доповідей міжвузівської науково-практичної конференції.— Умань, 1996.— С.10-11.

13. Маліновська Н.В., Литвиненко С.А. С.Русова про значення і місце книги у навчанні і вихованні дітей.— Зб.: Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополька.— Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.— Івано-Франківськ, 1996.— С.87-88.

14. Маліновська Н.В. С.Русова про рідну мову.— Зб.: Педагогіка миру в навчально-виховному процесі школи і вузу.— Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції.— Рівне, 1995.— С.213-214.

15. Маліновська Н.В. Формування національної свідомості молоді в світлі ідей С.Ф.Русової. Зб.: Національне виховання: формування світогляду і духовних цінностей у студентської молоді: Матеріали і тези міжвузівської науково-практичної конференції.— Рівне, 1996.— С.261-263.

16. Маліновська Н.В. Проблеми мовної освіти в працях С. Русової // Образование в современном обществе: проблемы, теория, практика. - Одесса, 1996. - С. 188 - 189.

Малиновська Н.В. Методика використання лінгводидактичних ідей С.Ф.Русової у навчанні дошкільників переказу художніх текстів.— Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.02 — теорія та методика навчання (українська мова). Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського.— Одеса, 1997.

Досліджувалася лінгводидактична спадщина С.Русової, вивчалися концептуальні положення навчання рідної мови та мовленнєвого розвитку дітей; визначалися педагогічні умови актуалізації та реалізації спадщини вченої в практику роботи сучасного дошкільного закладу.

Здійснено порівняльний аналіз рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей в процесі навчання їх переказу художніх текстів за різними методиками. Доведено високу ефективність розвитку зв'язного мовлення дітей, яких навчали переказувати за методикою С.Русової.

Ключові слова: лінгводидактична спадщина, мовленнєвий розвиток, переказування, зв'язне мовлення.

Малиновская Н.В. Методика использования лингводидактических идей С.Ф.Русовой в обучении дошкольников пересказыванию художественных текстов. Рукопись. Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). Южно-Украинский государственный педагогический университет им. К.Д.Ушинского.— Одесса, 1997.

Исследовалось лингводидактическое наследие С.Русовой, изучались концептуальные положения обучения родному языку и речевого развития детей; определялись педагогические условия актуализации и реализации наследия учёной в практику работы современного дошкольного учреждения. Осуществлён сравнительный анализ уровней развития связной речи детей в процессе обучения их пересказыванию художественных произведений по разным методикам. Доказано высокую эффективность развития связной речи детей, обучающихся пересказыванию по методике С.Русовой.

Ключевые слова: лингводидактическое наследие, речевое развитие, пересказывание, связная речь.

Malinovskaya N.V.

Methods of application of linguistic didactic ideas of S.Rusova in teaching pre-school children to retell fiction. Type-script. Thesis for the degree of a candidate of pedagogical sciences. Speciality 13.00.02 — theory and methods of teaching (the Ukrainian language).

South-Ukrainian Ushinsky State Pedagogical University. Odessa, 1997.

The linguistic didactic heritage of S.Rusova has been investigated; the conceptual theses of teaching a mother tongue and speech development of children have been studied; pedagogical conditions of actualization and realization of teaching heritage in the practice of the work of modern pre-school institutions have been determined.

The comparative analysis of the development of connected speech in the process of teaching children to retell fiction according to various methods has been implemented.

High efficiency of the development of the connected speech of children, who are being taught to retell according to Rusova's methods has been proved.

Key words: linguistic didactic heritage, speech development, retelling, connected speech.

Malin

Інформаційно-видавничий центр
"ТЕГІС"
266027, м. Рівне, вул. Д. Галицького, 25

Підписано до друку 11.11.1997 року
Формат 80 x 64/16
Тираж 130 екз.
Замовлення № 115 - 8

Ab 38 85 A

434955

AB 38933